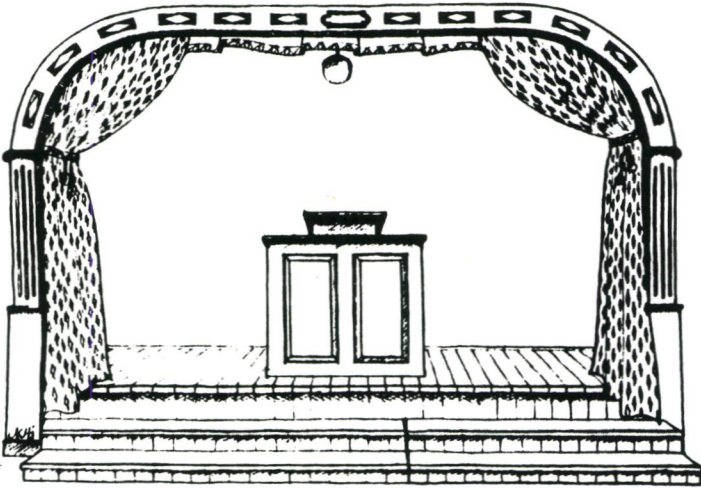

Grete Swensen

FORSAMLINGSHUSET

- bygdas storstue

Julehilsen 1992

Året som er gått

Som vanlig har vi laget en Julehilsen som blir sendt til alle medarbeidere, venner og andre interesserte. Med dette lille heftet vil vi takke for hjelp og støtte. Takken går fremfor alt til alle dem som har svart på spørrelistene våre; deres flittige arbeid betyr at ennå noen mursteiner er føyet til "kulturbygget". Og svarene kommer til nytte og glede!

Det største som hendte i året som gikk er NEG's flytting fra Bygdøy til universitetsområdet på Blindern i august. Vi sitter nå i den samme korridoren som Avd. for etnologi og Avd. for folkloristikk, våre største "kunder" (men vi er fortsatt en egen, fri stiftelse!). Nærheten til studentene har allerede ført med seg at omkring ti personer i høst har vært inne og diskutert muligheten for å bruke materiale til sine hovedoppgaver.

En annen viktig hendelse er at vi i oktober fikk vårt forslag til langtidsplan (1993-1997) godkjent av styret. Den lister opp mange emner som det forhåpentligvis vil bli spørrelistet om og skisserer også en del andre innsamlingskampanjer – prosjekt som dere vil få lese om i sNEGlen etterhvert (det lille kontaktbladet har forøvrig kommet med fire nummer i år).

De spørrelistet som er sendt ut i år er følgende (antall svar pr. 20.11. i parentes):

des. 1991	160 Tingene og vi	(98)

juni 1992	161 Nasjonalfølelse	(97)
okt. 1992	162 Religiøs erfaring	(30)

Liksom forrige år har personalet prøvd å lage et "stedportrett" gjennom fotografering av offentlig miljø, noen intervjuer med nøkkelpersoner samt innamling av aktuelle lokale småtrykk. Denne gangen valgte vi Son i Vestby kommune, Akershus. Stedet er besøkt i juni og november, til sammen 9 dagsverk.

"Operasjon Dagbok" har til nå gitt dag- og regnskapsbøker fra 87 personer, og ennå drypper det inn nytt stoff.

Det s.k. Hytteprosjektet, som pågikk årene 1988-1991, har resultert i fire rapporter som ble publisert siste vår. I juli kom et hefte om de norske polititroppene i Baggböle i Sverige, som helt bygger på spørrelistesvar fra deltakere. Skriftet er forfattet av en av disse, produsert ved NEG og gitt ut i Forsvarsmuseets småskriftserie.

Göran Rosander
daglig leder

FORSAMLINGSHUSET - BYGDAS STORSTUE

Denne publikasjonen er ledd i en undersøkelse som er under arbeid, der det fokuseres på forsamlingshus som kulturminner fra en nær fortid. Når samfunnsforholdene endrer seg raskt, mister mange spesialiserte bygninger og anlegg fort sin opprinnelige funksjon og står i fare for å jevnes med jorden. Med de fysiske sporene går også andre minner raskere tapt. For å få innblikk i den sentrale rollen forsamlingshuset har spilt i mange lokalsamfunn, ble det høsten 1990 sendt ut en spørreliste om forsamlingslokaler (liste 155 B), distribuert gjennom NEG's kontaktnett. Samtidig ble en kortversjon av spørrelisten (155 A) utarbeidet og distribuert via sentrale foreninger. Responsen på spørrelisten har vært imponerende – noe som i seg selv bekrefter at det er en viktig side ved hverdagslivet det fokuseres på. Spørrelistebesvarelsene danner basis i undersøkelsen og blir supplert med annet kildemateriale: intervjuer, bygningsregistreringer, arkivalia m.m.

Foreningstid

Tiden fra 1840 og framover var preget av en frodig vekst av frivillige foreninger, lag og organisasjoner. Det var foreninger med religiøst, humanitært og sosialt formål, og det var yrkesforeninger. Foreningene fylte et behov for nye sosiale bånd i en tid da gamle bånd og sosiale grupperinger ble sprengt. Mange forlot gården og slo seg ned i nye og gamle tettsteder. Vernet som det gamle samfunnet hadde gitt, var i ferd med å brytes ned. Disse foreningene og lagene drev en mangslungen opplysnings- og kulturvirksomhet, og det oppsto etterhvert et behov for egne møtelokaler som ramme rundt foreningsvirksomheten. I regi av misjonsforeninger, avholdslag, ungdomslag og arbeiderforeninger foregikk det en storstilt byggevirksomhet, som var spesielt sterk i perioden fra 1870 til 1940.

Vekkelse og oppbyggelig arbeid

De eldste bedehusene kan spores tilbake til 1840-årene. Til å begynne med holdt menigheten møtene og gudstjenestene rundt i stuene hos folk. Men ettersom menigheten vokste i antall medlemmer og aktivitetsnivå, meldte behovet seg for større og mer egnede lokaler. Foreningene tok til å bygge selv. Husene ble bygd over samme lest: storsal med podium, lillesal, kjøkken, gang og galleri. Hvorvidt det ble avsatt rom for liten sal var avhengig av størrelsen på det bygget man planla. Storsalen var åpen helt opp til røstet, og denne byggemetoden forutsatte flere avstivninger – vertikale avstivere langs veggene og horisontale avstivere under taket, ofte i jern. På podiet var det plass til en prekestol og et orgel, og på

fondveggen bak var det gjerne hengt opp et par bilder med religiøse motiv. Denne beretningen fra Asmaløy skildrer et typisk bedehusinteriør:

I selve salen er det høyt under taket og i dette 2 lufteluker som kan åpnes nedenfra ved hjelp av snorer. Når den store rundbrennerovnen i sin tid var i virksomhet og salen full av mennesker, da trengtes disse luker. Ved salens østre vegg, motsatt innkomstdørene, står en talerstol med et kristusbilde på veggen bak. En svingbar parafinlampe med skjerm var i tidligere tider montert på talerstolen og ga lys for den talende. Ved siden av talerstolen, på sydsiden, sto orgelet og i 2 rekker på gulvet lange malte trebenker med ryggstø. Fra taket hang i tynne jernstenger 3 parafinlamper med 30 linnens brennere som sammen med 2 veggglamper på hver side av langveggene sørget for belysningen. (NEG 29599 Asmaløy, Hvaler)

Eksteriørmessig var bedehusene forholdsvis enkle. Vindusdetaljene kunne i noen tilfelle gi assosiasjoner til kirkearkitekturen, men oftere hadde husene en enkel og spartansk form som mest av alt minner om det andre offentlige bygget på landsbygda – skolebygningen.

Som oftest var det lokale byggmestre som både tegnet og reiste husene. Arkitekt hjelp forekom bare unntaksvis.

Når det gjelder Kils bedehus, var det Sveinung Johnsen som bygde det. Hans sønn som var tømmermann på seilskuter var med sin far da huset ble bygget. Han fortalte meg: "Far bad meg skrive opp Bibelord på alle stakkene i loftet så de troende skulle være omgitt av Herrens løfter". Det var vanlige benker i salen. Det var en platform med talerstol. I Kils bedehus var det en stor tavle over prekestolen, der det sto med gotiske bokstaver: "Jeg er Veien, Sandheden og Livet, ingen kommer til Faderen uden ved mig". På et lite teppe på prekestolen stod: "Bered dig til at møde din Gud". På denne veggen var også grunnreglene for bruken av huset. (NEG 29705 Sannidal, Kragerø)

Bedehusene ble selvsagt bygd først og fremst for å romme religiøse aktiviteter: gudstjeneste, søndagsskole og andre aktiviteter knyttet til menighetsarbeidet, slik som sangøvelser og basarer. Men ettersom bredden og variasjonen i det lokale foreningslivet vokste, meldte behovet for egnete møtelokaler seg for fullt, og i en del bygdelag ble bedehuset synonymt med forsamlingshuset – og ga rom for en rekke verdslige aktiviteter i tillegg til de religiøse.

Men ettersom bedehusene var vigslet, var det fastsatt strenge regler for bruken, bl.a var dans ikke tillatt. Folkedans har stått i en særstilling og ble akseptert enkelte steder. Bedehuset ble leid bort til mange av foreningene i lokalsamfunnet; det var ettertraktet når store anledninger som jul og 17. mai skulle markeres, og i en del tilfeller ble det brukt i offisielle sammenhenger som valglokale og til sal for herredsstyremøter. Mangfoldet i bruken kommer godt fram i denne nedtegnelsen fra Randaberg:

Første gang jeg var i Forsamlingshuset var i mai 1921 – tre år gammel. Da ble jeg vaksinert mot kopper av en sykepleierske. Redskapet hun brukte var en penn, påsto jeg etterpå. På hjemturen etterpå satt jeg på bunnen av skysskjerra og hørte på lyden

fra de jernbeslåtte hjula mot veigrusen og hovslagene fra hesten som småtravet hjemover.

Elleve år senere – i 1932 – var vi konfirmanter der – innbudt til fest av menigheten. Tilstede var naturlig nok – også en yngre prestefamilie som var tilsatt i bygda. De omkom alle i et skipsforlis en tid etterpå – noe som gjorde et sterkt inntrykk på meg som på alle andre i bygda.

Året etter var det avslutningsfest for oss elever på Framhaldskolen. Læreren holdt en tale med emne: Æra og kjærleik – på sitt perfekte nynorsk. En tale med sterk appell til oss elever. Vi følte oss vurdert som voksne selvstendige mennesker. Som alltid på festene her varsløt liflig duft av kaffe tidlig om servering. Og stemningen steg i takt med røkskyene av tobakk etterpå. Slik også når Randaberg Handelslag hadde sine årsmøter for fullsatt hus. Særlig da de siste årene før krigen. Tenåringene var også godt representert, men de var vel mest interessert i wienerbrødene. Men de var med i miljøet og lærte vel noe.

Ellers var jeg iblant på vekkelsesmøter når tilreisende emmisærer kom på besøk. De "verdslige" søkte seg opp på galleriet. Det var en følelsesladet stemning på disse møtene. (NEG 29379 Randaberg)

Fra tid til annen gikk det religiøse vekkelse over landet. Vekkelsesbevegelsene framhevet nødvendigheten av personlig omvendelse, gjerne som en plutselig og tidfestet begivenhet. Slike lokale vekkelse resulterte ofte i bygging av egne møtesteder. Denne beskrivelsen fra Berlevåg gir inntrykk av hvordan arbeidet med å spre budskapet foregikk:

Berlevåg Kristelige Forening ble stiftet i 1904 etter at det hadde vært holdt vekkelsesmøter og samlinger siden 1893. Begynnelsen var at Anna Teigland kom til Berlevåg og samlet folk. Hun gikk hjem til folk og forkynte. I 1894 kom hun tilbake. Da leide hun et bryggeloft der hun holdt møter. Det sies at det kom så mange folk at bryggen holdt på å falle sammen. Talerstolen var en tom fiskekasse, andre tomme fiskekasser og hvelvede linestamper var benker. Samme året kom Syver Østgård til Berlevåg. Han fungerte som misjonssekretær for Det norske Misjonsforbund og reiste dessuten som forkynner. Han holdt møtene sine på en kafé som var ledig for høsten og vinteren. Våren 1905 ble det første misjonshuset bygget. I 1906 kom en storstorm som la huset i ruiner. I 1908 ble det andre misjonshuset reist. (NEG 30096 Berlevåg)

I bedehuset var det rom for alle, store som små. Det fantes aktiviteter som var spesielt beregnet på barn, slik som søndagsskole og barnekor. Men også på de vanlige møtene brukte barna å være til stede, og spesielle opplevelser fra bedehuset har brent seg inn i hukommelsen, slik denne kvinnen forteller fra Randaberg:

Maleriet som henger på frontveggen, og mest dekker heile veggen, er malt av Kristian Edland. Eg huskar godt fyrste gongen eg så det biledet, men kunne ikkje huska kva tid dei fekk det. Men så ringde eg til Kristine Edland, hu er datter av Kristian. Og hu fortalte: Det er eg som sit på skammelen, eg var 5 år då far malte det, og eg huskar det godt. Det var i 1919, Svend Foldøy hadde vekkelsesmøter i Randaberg. Edland bodde på Mosterøy og reiste til Randaberg på møte. Han hadde spurt om ikkje leiarane i Randaberg kunne få med Foldøyen og koma til Mosterøy og ha møter. Jo, dei rodde i småbåt frå Randaberg kvar kveld. Der kom mykje folk og vekkelse blei der. Dei blei trøyte av å ro, og fekk tak i ein motorbåt, og Kristine fortalte at heile øya blei med. Far blei så glad at dei ville gi dei i Randaberg noe, og han laga det store maleriet, og dei tok det i båten og rodde til Randaberg med det.

Maleriet heiter "Når Jesus kommer inn i huset". Det er familien til Kristian Edland, og er malt inne i stova hans. Eg huskar det godt, eg var bare 11 år. Me var på basar

og eg trodde det sko loddast ut, og var sikker på at eg sko vinna det og tenkte berre på korleis eg sko få det med heim.

Eg huskar 17. mai festane på bedehuset. Det var losjen som hadde dei, og der var folkeviseleik etter talen og maten. Me ungar fekk sitja og sjå på dei vaksne når dei leika. Det lika me veldig godt. (NEG 29660 Randaberg)

Arbeid for norskdome og målsak

Den frilynte ungdomsrørsla opponerte mot den trangsyntheten som pietistene etter deres oppfatning representerte. I visse bygdelag der kristenfolket sto sterkt, fikk ikke ungdomslaget bruke bedehuset, fordi folkeviseleiken, som var en viktig del av ungdomslagsarbeidet, ble betraktet som "fandens styggedom". Når det i tillegg kunne vise seg vanskelig å få bruke skolen hvis læreren var pietistisk anlagt, ble løsningen å skape egne alternative møteplasser – det vil si bygge eget hus. Et av de eldste ungdomshusene vi kjenner er huset Rudlå, bygd i 1893 i Sandnes. Ungdomslagene hadde en sterk etableringsbølge fra 1890 og fram mot 1930, og særlig sterk var byggevirksomheten i de to første tiårene av vårt århundre. Blant de viktigste sakene ungdomslagene arbeidet for var målsaken, og både bladarbeid og amatørteatervirksomhet inngikk som viktig ledd i bestrebelsene på å fremme det norske målet. Ivaretagelsen av den nasjonale kulturarven i form av rekonstruksjon av bygdedrakter og folkeviseleik var andre viktige ungdomslagsaktiviteter.

Utleie av ungdomshuset, utenom lagets egne møter og fester, var i året 1903 slik: Salen og stuen med kjøkken, altså det som stod til rådighet av huset, kr.15. Sal og stue hver for seg kr.10. Av andre lover vedtatt dette året er denne: "under foreningens møder er tobaksrøking forbudt, ligesom det ikke er tilladt at spytte på gulvet". Ulike foreninger har sett dagens lys i dette huset. Kan nevne noen: Sang og musikkforening, Avholdsforening, Kvinneforening, Forening for Fredsaken m.m. Det er grunn til å merke seg de mange kulturtilbud som ungdomslaget stilte opp med: Da unionsoppløsningen nærmet seg, ble det flere diskusjonsmøter med tema republikk eller monarki, og også om fredsak og sosialisme. Noe som stadig gikk igjen som diskusjonstema, var om røyking, kortspill og fyll var tillatt under fester. Også lagets avis "Prøven" tok opp disse brennbare spørsmål. Som dette: "2. juledag avholdt Tillid Ungdomslag sin tradisjonelle julefest på Utheim. Alt forløb stille og pyntelig, og folk danset og morede sig intil serveringen tok til, og noen tullebukker som hadde slått i sig for meget hjemkok, klagde paa maten. Paa grund af slagsmaal, maatte dansen avlyses kl. 4 morgen."

Utover i mellomkrigstiden, med arbeidsløshet og krigstrussel, ble salen oftere enn noengang leiet ut for diverse sammenkomster, og ulike politiske varianter, fra ytterste venstre til NS hadde sine møter. Her ble også Unset Kretslag av Folkeunion for rett og fred stiftet 8-2-1931. Initiativtager var dr. philos. Lilly Heber som residerede i Nordistu-Unset den tid.

I midten av 1930-åra ble det spørsmål om å opprette en filial på Unset med bøker fra Øvre Rendal Folkebibliotek. Bøkene skulle oppbevares på Utheim, og som bibliotekar valgte bestyreren av huset og telefonsentralen, Ole Opseth. Og aldri har vel tidas litterære grøde vært livligere diskutert eller fordøyet enn i disse yrkesløse, hårde trettiåra. Bøker som stadig gikk igjen var "Fra menneske til Soldat" – en skildring fra en krig som aldri skulle komme igjen. Og "Markens Grøde", boka om framtidsdrømmen for ungdommen av dagen. Så kom formørkelsesåret 1940. Lensmannen i Rendalen berammet et ekstraordinært møte på ungdomslokalet Utheim hvor han presiserte at for framtida måtte tillatelse om sammenkomster innhentes hos ham, og likeså at all agitasjon mot NS var på det strengeste forbudt. Så gikk

krigsårene uten festligheter av betydning for lokalet, men kanskje desto mere, som i gamle dager, fest i stuene bortpå gårdene. (NEG 29446 Rendalen)

Amatørteatervirksomheten, som ble svært populær, forutsatte brukbare sceneforhold. De første ungdomshusene hadde kun en enkel scene, ikke så ulik de podiene som fantes i bedehusene.

Både Skogklang og Fram hadde en en sal på ca. 60-70 m² og et mindre rom pluss kjøkken ved siden av. På ene tverrveggen var scenen og på andre et galleri hvor det var garderobe. Trappa opp dit var en liten gang på framsida av huset. Grue Ungdomslag var opp gjennom årene et meget aktivt lag. Her ble holdt leikarringskurs, oppført skuespill m.m. Hulda Garborg var sogar her og ledet et kurs. Personlig har jeg spilt med i flere skuespill. Det morsomste var da vi oppførte "Hu Dagmar" av Ove Ansteinson og hadde hans kone Eli som instruktør. (NEG 29378 Grue)

Utover på 20-tallet ble det bygd mer avanserte sceneinstallasjoner med omkleddingsrom på siden med trapp opp fra salen, og med heise-anordninger for sceneutstyr. Et dekorert sceneteppe var med å gi interiøret preg, sammen med inskripsjoner med ulike motto over sceneinngangen.

Innvendig fikk huset et håndmalt sceneteppe av "Napoleons-profilen", som er en kjent fjellformasjon på Engeløya. Over sceneåpningen ble det malt følgende inskripsjon: "Jo større sak, dess tyngre tak, men desto større seier". Ord som mange på innvielsesfesten kunne identifisere seg med. (NEG 29488 Steigen)

Forøvrig var planløsningen i mange tilfeller lik den som fantes på bedehuset: storsal med scene, lillesal, gang og kjøkken og ofte galleri. Formspråket kunne i noen tilfeller gi assosiasjoner til nasjonal storhetstid, men slike hus tilhørte likevel unntakene. Arkitekttegnete hus kom forholdsvis seint inn i bildet, utover på 20- og 30-tallet, og arkitektene tok gjerne hensyn til den ideologiske dimensjonen og la vekt på å få med "historiske" elementer. Byggmesterhusene var først og fremst nøkterne og spartanske både i form og uttrykk. Når foreningene selv hadde hånd om byggeprosessen, bygde de ut fra de nære forbildene – bedehuset og skolen. Mange ungdomshus hadde derfor, på linje med arbeider-lokalene, en "bedehuslignende enkelhet".

I noen bygdelag bidro oppstartingen av ungdomslag til at bygda ble delt i to; de som tilhørte bedehuset og de som soknet til ungdomshuset. Byglandsfjord i Aust-Agder var ei slik bygd:

Noe senere kom forsamlingshuset for kristelig virksomhet, Fredheim, og det fri-lynte forsamlings- og danselokalet Fjellklang. Motsetningene var store. Bilen kom i 1910. Det avfødte følgende kraftsalve fra talerstolen i Fredheim: Tenk når Gud kommer i bil for å hente sine i Fredheim, da blir de i Fjellklang sittende skuffet tilbake.

Saniteten og avholdsforeningen leide Fredheim til sine virksomheter, mens omreisende sirkuser og filmfremvisere fikk plass i Fjellklang. (NEG 29426 Byglandsfjord)

Frå før av var bedehuset Vonheim reist i 1905. Det låg berre ca. 100 meter frå Ungdomshallen. Det religiøse folket såg med ublide auge på tiltaket med Ungdomshallen. Dei mest fanatiske kalla ungdomshuset for Satans Synagoge. (NEG 30095 Bygland)

Arbeid for rettferd og frihet

Arbeiderforeningene begynte å bygge hus utover i 1880- og 90-årene. De første husene ble bygd av borgerlige arbeiderforeninger. Disse foreningene hadde klare paternalistiske trekk, og i en del tilfeller bidro sentrale samfunnsstøtter med betydelige økonomiske beløp slik at egne hus kunne realiseres. Eksempelvis ble Hadseløen Arbeiderforeningen på Melbu i Nordland stiftet på initiativ av Melbus grunneier, som bl.a bidro med gratis tomt, slik at huset kunne reises allerede i 1898, bare to år etter at foreningen var blitt stiftet. Til gjengjeld fikk lokalsamfunnet et forsamlingshus som kunne brukes til alt fra gudstjeneste om søndagen til foreningsfester med musikk og dans. (NEG 20500 Hadsel).

Ettersom fagforeningene vokste i både styrke og antall fram mot 1900-tallet, meldte behovet seg for egne hus. Spjørøy Folkets Hus på Hvaler regnes for det første egentlige Folkets Hus. Det ble bygd av den lokale arbeiderforeningen i 1898. Etterhvert kom det fler Folkets Hus til, dels ved at arbeiderlokaler i borgerlige arbeiderforeningers eie ble omgjort til Folkets Hus ved at de "ble erobret" eller overatt av de radikale foreningene, dels ved at det ble reist helt nye hus. Opprettelsen av et eget Folkets Hus Fond i 1910 bidro sterkt til den sterke byggeaktivitet.

At en slik overtakelse kunne ledsages av en viss dramatik, viser følgende beskrivelse av "erobringen" av Arbeidersamfundets lokale på Skotfoss i juni 1906:

Allerede i 1895 ble den første arbeiderforeningen stiftet. Den fikk navnet "Skotfoss Arbeidersamfund". Det blev krumtappen i stedets vekst og utvikling. Ved hjelp av basarer, innsamlinger o.l. fikk de såpass økonomi at de begynte å bygge eget hus i januar 1896. Det sto ferdig bare noen måneder senere, i juni 1896. (...) De som stiftet og fikk bygget Skotfos Arbeidersamfund var alle innflyttere. Det var gode Høyre- og Venstremenn, men også radikale rebeller. En ting var alle enige om: en måtte lære mer; opplysning måtte til. Foredrag og diskusjoner var fast på programmet. Eget bibliotek kom de igang med. Radikalismen merktes også innen Samfunnet. Og ved årsmøtet den 26. januar 1906 ble laget meldt inn i DNA med 14 mot 7 stemmer.

Vinteren 1948-49 jobbet jeg som snekker (...) En dag kommer det inn en eldre gubbe, som begynner å prate. (...) Han hadde kjent Lindskog godt (informantens far, som var mangeårig kasserer i foreningen) og de hadde hatt mange heftige diskusjoner sammen. Selv var han helhjertet venstremann, men min far hadde vært den teoretiske veileder i den nye sosialismen som snek seg inn. Liabakken hadde vært formann for snekkerne ved bedriften. (...) Da Arbeidersamfundet meldte seg

inn i DNA ble han innkalt til dir. Fangel Smith. De hadde samtalt om det som var hendt, at de radikale elementer hadde tatt ledelsen i Arbeidersamfundet. Noe måtte gjøres for å dempe den farlige utviklingen med den voksende sosialismen. Dir. Smith hadde planer klare, Liabakken fikk sine ordre. Det var ikke noen økonomiske problemer, og det ble fart over sakene.(..) Allerede en uke etter (..) beslutningen om innmeldelse i DNA, sto det en stor annonse i Skotfos Avis. "Opprop til Venstre på Skotfos". Det er datert 6.2.06 og undertegnet av 50 menn. Og den 18.2.06 ble Venstreforeningen konstituert på Bedehuset. Og allerede 14. august forelå tegninger til nytt lokale og tomt var kjøpt. (..) Skotfoss fikk altså nytt lokale med skikkelig scene med dekorasjoner i slutten av 1906. Det vel tiårige Arbeidersamfundet hadde bare et stort lokale med en oppbygd plattform i det ene hjørnet, hvor eventuell underholdning og musikk framførtes. Men lokalet var nedslitt og uten scene, og nu fikk en også konkurranse om utleie. I 1908 velger samfundet en komité som skal se på mulighetene for nybygg. (NEG 29369 Skotfoss, Skien)

Folkets Hus ble først og fremst reist for å gi møtelokaler for de radikale arbeiderforeningene, som ofte måtte finne seg i å bli utestengt fra både skole og ungdomshus. I tillegg til politisk møtevirksomhet, ble de brukt til foredragsvirksomhet, kurser, aftenskoleundervisning og seinere også som kinolokale. En del hadde egne boksamlinger, og amatørteatervirksomheten ble etterhvert også en viktig aktivitet i disse foreningene.

Det var arbeidarane ved Ålgård Ullvarefabrikk som reiste dette huset, tregle i året 1911. Då var det fart i laget for arbeidarane – og Folkets Hus var flittig i bruk for alle møter for dei sjølvle, men dei leiga det og mykje bort til andre lag og aktivitetar. "Turnlokalet" som fabrikkene hadde bygd var gammalt og sers upraktisk, så Folkets Hus overtok på ein måte. Arbeidarane hadde stor Kvinnegruppa som hadde sine møte der. Der kom bygdekino søndagskveldane og synta fram filmar. Ofte dansekveldar, som mykje ungdom gjerne var med på. Eg sjølv kjenner det huset best frå arbeidet i losje "Arbeiderenes Vern" der eg var med frå 30-åra til krigen tok huset frå alle. (NEG 29269 Ålgård, Gjesdal)

På industristedene og langs de store jernbaneanleggene vokste det etterhvert opp mange Folkets Hus. Slike jernbanehus førte noen steder til en oppblomstring i lokalt fagforingsarbeid, og på slike steder fikk Folkets hus en permanent karakter. Andre var rene brakker som ble revet når anleggsarbeiderne dro videre:

Folkets hus lå ved svartelva, på Flekkan i Jørstad. Det var staten som satte opp huset for anleggsarbeiderne på Nordlandsbanen, for at de skulle ha et sted å være. Det lå på høyre side av jernbanen ved steinfabrikken. Det ble bygd 1920-21 og revet igjen da anlegget var ferdig 1924-25. Huset var i en etasje og bygd på peler. Fargen var rød. (..) Huset inneholdt sal, kjøkken og gang. Huset hadde scene i salen, og det hadde to innganger, en til kjøkken og en til sal. Huset ble brukt til fagforeningsmøter for jernbaneslusken og til fest. På festene var det anledning for bygdefolk å komme, noe de benyttet seg av. (NEG 29604 Snåsa)

I bygdelag der det allerede fantes ungdomshus, oppsto det lett et spenningsforhold mellom de frilynte og de radikale ungdomslagene. I Gran i Oppland hadde man planer om samarbeid, men det skar seg:

I styremøte 26. mars 1899 i Gran Arbeiderforening ble det framsatt forslag om å bygge eget lokale, og det ble nedsatt en komité til å komme med overslag om hvor mye et slikt hus ville koste. Gran ungdomslag holdt på denne tiden på med å bygge Lindskjålv, og etter en henvendelse fra disse om å tegne aksjer i byggeforetagende, falt spørsmålet til ro en stund. Men i møte 24. juni 1900 ble det fattet beslutning om å ikke gå med på ungdomslagets betingelser. Laget besluttet enstemmig å gå til innkjøp av 2 mål jord av Jaren Saug. Pris pr. mål 60 kr. Og arbeidet på lokalet Ringstad kunne ta til. (NEG 29656 Gran)

Konkurransen mellom de to foreningene kunne bli skarp. Ganske visst hadde de helt ulike ideologiske plattformer, men de aktivitetene som de kunne tilby ungdommen, skilte seg ikke så sterkt fra hverandre, og derfor ble kampen om de "ubefestede sjelene" stor. Konkurransforholdet kom til uttrykk gjennom de økenavnene som husene fikk. Medlemmene av "Ungdommen" i Fetsund kalte f.eks arbeiderlokalet for "Felleslakteriet", og det levner ikke mye tvil om hva slags holdning de hadde til arbeiderungdommen. Tilsvarende forhold fortelles det om på Nordre Land:

Jeg vet om et lokale – dette er revet og er ikke i min kommune – som ble kalt "Slakteriet". En kan tenke seg hvorfor det hadde fått navnet. Jeg vil ikke stikke under en stol, at det også på disse to lokalene som jeg har nevnt, kunne gå nokså varmt for seg. Dog uten tap av menneskeliv. (NEG 29393 Nordre Land)

Spritflaska på innerlomma var et utbredt fenomen på "fester på lokalet". Slik oppførsel ble ansett som forkastelig og ødeleggende for lagsarbeid, og det hendte hus ble midlertidig stengt for å få ryddet opp i forholdene. Selv om møte- og festkulturen hadde en annen karakter før, skal vi ikke se bort fra at den sterke fokuseringen på fyll og usedelighet i arbeiderlokalene kan ha blitt brukt for å dekke over en sterk frykt for sosialistenes sterke framgang.

Arbeid for edruelighet

Avholdssaken her i landet kan føres tilbake til midten av 1830-årene. De første organisasjonene krevde opprinnelig bare avhold fra brennevin, mens måtehold skulle praktiseres overfor andre alkoholslag. Totalavholdsprinsippet ble innført av Asbjørn Kloster da han i 1859 stiftet den første totalavholdsforeningen. De to største totalavholdsforeningene var DNT og Norges storlosje av IOGT.

Debatten om måtehold versus totalavhold ble også ført i Fyresdal, slik det fortelles om her:

Prost J.L. Quisling (far til Vidkun!) ville motarbeide drukkenskapen i bygda, og gjekk i eit kyrkjelydsmøte i 1882 inn for å skipe eit fråhaldslag, dvs. han gjekk inn for eit måteholdslag og fekk utarbeide lover for eit slikt. Men folket var ikkje nøgde med det, og så fekk K.H. Kiland i eit nytt møte skipe eit nytt lag, med ei to-deling; eit strengare a-lag og eit mildare b-lag. Losjen av IOGT vart arvtakar av det strenge

laget. Denne hadde både vaksen- og barnelag med mange medlemmer til ei god tid etter krigen. Eige forsamlingslokale bygde dei og i 1937/38. (NEG 29458 Fyresdal, Moland)

Arbeid blant barn og unge inntok en helt sentral plass i avholdslagenes virksomhet. Barna hadde sin egen avdeling av losjen, som gjerne hadde eget navn.

Avholdsforeningen ble jeg introdusert til gjennom en venninne. De holdt til i noe som kaltes for "Godtemplaren". Der ble det lest høyt for oss om fulle fedre som sloss og drakk opp alle pengene. Her lærte vi å spille teater. Etterat jeg hadde vært der i tre måneder skulle jeg avlegge et avholdsløfte for livstid – 11 år gammel. Jeg var meget stolt over å få en stor hvit krave om skuldrene, og løp hjem for å fortelle det. Stor var min forundring og skuffelse da mor forlangte at forstanderen tok mitt løfte tilbake. Det ble mitt siste møte med "Godtemplaren". Godtemplaren holdt til i fine lokaler som også ble leiet ut til selskaper. (NEG 29096 Stavanger/Oslo)

Avholdsarbeidet ser lenge ut til å ha vært konsentrert om byene. Det er på 20- 30-tallet vi hører om at det bygges avholdslokaler på landsbygda. Et viktig unntak er Nordland. Der kom arbeidet i gang tidligere.

Samarbeid mellom avholdslag og andre lag falt naturlig mange steder. Derfor var det ikke behov for å reise egne hus overalt. Arbeiderbevegelsen hadde sin egen gren av losjevirkomheten – Verdandi – og deres møtevirksomhet hørte naturlig hjemme i Folkets Hus. Noen steder holdt avholdsløstjen møtene sine på bedehuset, andre steder var det mer nærliggende å samarbeide med ungdomslaget. De to lagene hadde et felles engasjement i arbeidet med leikarringen. I trakter der pietistene sto sterkt, kunne det oppstå mye diskusjon rundt leikarringarbeidet. Fra Værøy fortelles det om en puritansk prest som blandet seg opp i lagets arbeid:

Huset var eiet av losje Værøens Fremtid nr. 140 av International Order of Good Templars. Den var stiftet bare 9 år etter at den første losje av IOGT var stiftet her i landet. Som 10-åring ble jeg medlem i barnelosje Værøy Pryd (stiftet 1907), og min første oppgave der var som kapellan. Siden hadde jeg forskjellige ombud, til jeg som 16-åring gikk over i den voksne losjen. Der ble jeg valgt enten som sekretær eller som redaktør av den håndskrevne avisen, og det var selvsagt fordi jeg likte å skrive.(..) Bortsett fra at dansetilstelninger, kortspill og selvsagt bruk av alkohol var strengt forbudt i huset, ble det leiet ut til vanlig bruk. Huset var nyttet av alle aldersgrupper, men det var nok ungdommen som var de flittigste brukerne i min tid. Det nærmeste som kan kalles "strid" om huset, var da det kom ny prest til øya i begynnelsen av 30-åra. (..) Min far, som da var øverste leder for losjen, hadde mange "sammenstøt" med presten, som særlig så med ublide øyne på folkedansen i losjelokalet. Senere ble han prest et sted der heimebrenning var en vanlig gesjeft. Da endret han visst syn på avholdsarbeidet, men min far fikk aldri noen unnskyldning fra prestemannen. (NEG 29457 Værøy, Lofoten)

Avholdslokalene ser ut til å ha blitt bygd utfra det samme mønsteret som de øvrige foreningshusene, og de skiller seg ikke vesentlig ut eksteriørmessig. Når det gjelder innredning derimot, stilte det seg anderledes. Avholdsarbeidet var omgitt av en rekke ritualer og

seremonier. Laget var dessuten ordnet etter et hierarkisk prinsipp, og dette kom til uttrykk bl.a i innredningen av lokalet.

Lokalet var panelt og malt innvendig. (..) Her var en scene. På den sto et kateter fremst, og på hver side bak kateteret stod to bord. Ellers var tre bord plassert nede i lokalet. Alle bordene, mener jeg, etter et bestemt mønster for møtene. De såkalte ombudsmenn (de som var valgt til et oppdrag) satt på stoler. Ellers var det vanlige løse benker etter begge langveggene. På ene veggen hang to ganske store bilder. Det ene antydte leggetiden for barn. Ei stor klokke var hovedmotivet, og under sto skrevet: Barn på 8 år i seng klokken 8, siden ett kvarter senere for hvert år. Det andre bildet forestilte to gutter. Den ene gutten til synelatende struttende av sunnhet, kraftig og med frisk hudfarge. Den andre gutten tynn, blek og med innsunken brystkasse og en sigarett i munnen. Et tydelig hint til oss i barnelosjen på hvordan nikotinen virket nedbrytende på oss.

Så var det regaliene. De hang i et skap og ble delt utover til alle medlemmene foran hvert møte. Forskjellige størrelse for voksne og barn. Alle ombudsmenn fikk utdelt rød regalie med forgylte bokstaver for hvilket verv de hadde. For de uten noe verv var det kvite regalier. Dessuten hadde losjen eget flagg. Dette var et stort IOGT emblem på kvit bunn. Ikke så ofte i bruk, men kom på topp ved større sammenkomster som f.eks kreftsmøter. Vet at det ble heist 17. mai, men ikke 1. mai. Det var endel diskusjon nettopp om det. (NEG 30097 Rendalen)

I bygdelag der avholdsarbeidet kom igang relativt tidlig, kunne avholdslokalet få funksjon som det dominerende forsamlingshuset på stedet. Da var det avholdslokalet som fungerte som bygdas storstue, på samme måte som bedehuset eller ungdomshuset kunne spille en slik rolle andre steder.

Alle lag i bygda fekk leige huset. Dei som nytta huset mest utanom laget var Indre Arna Musikklag med sine øvingar og det frilynte ungdomslaget "Vidar". Fraholdslaget og ungdomslaget brukte mykje folkeviseleik på tilskippingane sine. Dei hadde årlege kurs i folkeviseleik og gamaldans. Vanlege dansetilstelningar var det strid om. Ei tid fekk bygdelaga leige huset til 6 dansar for året. Ei tid var det forbode å ha dans. Norsk bygdekino hadde filmframсыningar ei tid. (NEG 29707 Indre Arna)

Rett etter krigen lå mye foreningsarbeid nede, og det viste seg vanskelig å blåse liv i avholdsarbeidet igjen mange steder. Lagene syknet hen, og lokalene ble stående tomme eller solgt til andre formål.

Reisingen av "Heimen"

For alle foreningene var det et stort løft å gå igang med bygging av eget hus. Det hadde gått med flere års arbeid med mangslungen virksomhet for å skrape sammen penger før det første spadetaket kunne stikkes. Basarer i alle varianter var den viktigste innsamlingsformen, og en spesiell type "evighetsbasar" beskrives slik fra Søgne:

Selv husker jeg best basarene, og da i særlig grad evighetsbasarene som gikk uke etter uke og avsluttet med en større festkveld der hovedgevinstene ble trukket. Da var storesal og lillesalen stappfulle, og den sørlandske form for gambling nådde sitt

høydepunkt. Jeg husker spesielt godt den vinteren jeg var 10 år og selvsagt til stede på ovennevnte basar. Da så den store dokka skulle trekkes og det var åndeløs stillhet i salen, var det mitt navn som ble lest opp. Enhver kan tenke seg hva en 10-årig gutt følte der han i påsyn av 200-300 mennesker gikk fram til podiet for å hente ei DOKKE!

En annen gang hadde jeg 5 øre igjen en stund før trekning, og ettersom loddene kostet 10 øre var det vanskelig å få plassert kapitalen. En kamerat av meg var imidlertid i samme situasjon, og så tok vi "lodd på bok" og skrev begge navnene. Vi vant en duk sammen, og ble litt i villrede om hva vil burde gjøre. Men kameraten min tok affære, og solgte duken til ei tante samme kvelden. Salget innbrakte kr. 3.-, og for første gang etter en basar gikk jeg hjem igjen med flere penger enn jeg hadde da jeg kom. (Kameraten min er i dag stor forretningsmann). (NEG 29381 Søgne)

Pengene som ble samlet sammen gjennom basarvirksomhet, loddsalg og annen innsamlingsvirksomhet gikk inn i et byggefond. Korgfester var en spesiell form for innsamlingsvirksomhet som ser ut til å ha vært spesielt populær i ungdomslagene:

For å samle inn penger til premier hadde vi kurvfester. Jentene laga fine kurver av papp og papir. Litt kake og kanskje en appelsin oppi. Disse ble auksjonert ut. Når en da fekk kurven, kom gjenta som hadde laga den og var borddame til han som hadde kjøpt den. Ingen visste hvem som hadde kurvene før gjenta kom med den. Dette kunde vere spennende selvfølgelig. Såvisst om en fekk kjøpe kurven en hadde et spesielt øye til. (NEG 29686 Vegårshei)

Når egenkapitalen hadde nådd et visst nivå, begynte arbeidet med fullfinansieringen: Man kunne f.eks henvende seg direkte til personer man trodde hadde mulighet for å skyte inn et større beløp. Det var ikke uvanlig at større bedrifter kunne bidra med en ordentlig sum for å få reist et Folkets Hus, slik det fortelles fra Follidal. I Ål var det læreren som brukte utradisjonelle metoder for å få byggearbeidet i gang i ungdomslaget:

I 1921 fekk laget eit fint tilbod frå lærar Lars Gran: "No må dere halde basarar, pakkefestar og andre ting som gir inntekt, og samla inn so mange pengar dere kan greie til jonsok neste år, so skal dere få tilsvarande beløp hjå meg." Laget greidde å samle inn 1000 kroner og fekk det same hjå Lars Gran. Dermed hadde dei eit byggefond på 2000 kroner. (NEG 29429 Ål)

Salg av andelsbrev var svært vanlig, og rundt århundreskiftet kunne et andelsbrev lyde på 10 kroner. Den siste delen av finansieringen skjedde helst i form av lån hos private eller banklån. Utgiftene forbundet med tomtekjøp var små, for tomta ble enten solgt for en symbolsk sum eller skjenket foreningen i gave. Tomtespørsmålet var ellers ofte en diskusjon for seg. Sentral beliggenhet ble gjerne tillagt vekt; men ikke alltid, slik dette eksempelet fra Steigen viser:

Tomt ble gitt av grunneieren og ble lagt i en utkant av bygda for ikke å forstyrre nattesøvnen for naboene. Skytterbanen lå også like ved". (NEG 29424 Steigen)

Lokalpatriotiske forhold spilte sterkt inn ved tomtevalg, og det kunne gå hett for seg når den endelige avgjørelsen om beliggenheten skulle fattes. Enkelte steder kom man aldri til

enighet. Uenigheten kunne føre til en alvorlig splittelse som i verste fall førte til at laget ble delt i to, hvor hver fraksjon endte opp med å bygge sitt eget hus.

Nordskogen ungdomslag bestod av medlemmer både frå Oppdal og Gisnåsen i Rennebu. Sist i 20-åra vart det bestemt at det skulle byggast nytt hus. Tomta fekk vi ikkje ha lenger, så det nye huset måtte byggast anten lenger nord eller lenger sør. Etter lang og hissig tautrekking syntet det seg at det ikkje var råd å bli samde om kvar det nye huset skulle stå, så enden på visa vart at ungdomslaget vart delt i to etter bygdegrensa. Oppdalingane bygde eit fint arkitektheikna hus rett opp for Fagerhaug stasjon. Skogtun heiter det. Huset var ferdig i 1929. Seinare bygde Rennbygdene seg nytt hus i Gisnåsen. (NEG 29427 Oppdal)

At det vart bygt to hus for den nedre delen (av dalen), skuldast vel og mykje at ein ikkje vart einige om sams stad. (NEG 29463 Luster)

Byggekostnadene ønsket man selvsagt å holde på så lavt nivå som mulig. Hadde foreningen medlemmer som var byggekyndige, var de selvkrevne medlemmer av den byggekomiteen som ble nedsatt. Hvis bøndene hadde anledning til å gi gratis tømmer, var dette en måte å holde byggekostnadene nede på. Slike gaver var mest vanlig ved bygging av bedehus og ungdomshus; de eiendomsløse arbeiderne hadde kun arbeidskraft å sette inn. Så langt det lot seg gjøre, bidro flest mulig med dugnadsinnsats. Byggeprosessen avhang alltid av en stor dugnadsinnsats fra medlemmenes side. Mange hus ble faktisk reist omtrent utelukkende på dugnad, og det lot seg gjøre fordi foreningen har vært selvforsynt med håndverkskyndige medlemmer, som gikk inn med gratisarbeid.

Og så begynte Alvoret. Nå skulle det bygges hus. At vi turde, vi var jo bare en liten flokk ungdommer. Vi hadde ingen kunnskaper, ingen erfaringer. Helt ned i 15 årsalderen var denne flokken. I 1932 satte vi i gang. Tomten skulle graves ut. Den gangen var det ingen gravemaskiner. Hakke, spade og trillebår var redskapene. Det tok oss hele sommeren å grave ferdig. Resultatet var et stort hull i jorden. Og det manglet ikke på fleip fra voksne personer. De trodde nok at det skulle bli med hullet, men den gang ei. Sommeren etter fikk vi noe hjelp til forskallingen, og så satte vi i gang med å støpe mur og kjellergulv. Blandemaskiner kjente vi ikke til. På en stor plattung blandet vi sement, sand og vann. Inne i forskallingen la vi "prosentstein" og med trillebåra tømte vi "bruk" ned i. Da høsten kom var støpearbeidet ferdig. Vi dekket muren til med halm, for at den ikke skulle fryse på vinteren. To somre hadde gått med til disse arbeidene. Og fortsatt måtte vi tåle fleip og fantord fra voksne mennesker. De trodde fortsatt ikke på at det noen gang ville bli hus av dette. Den tredje sommeren kom, og nå var det snekkerarbeidet som sto for tur. Hitil var arbeidet utført på dugnad av unge mennesker. Men nå fikk vi hjelp av en byggmester og to snekkere. Og, kort fortalt, ved årsskiftet 1934-35 var huset ferdig til innflytting. (NEG 29452 Kambo)

Husbyggingen var det klart største enkeltprosjekt en forening kunne gå i gang med. Fordi det forutsatte store løft og mye selvforsakelse fra alle medlemmene, var arbeidet med å reise "heimen" i seg selv et viktig bidrag til å styrke samholdet og fellesskapsfølelsen innad i foreningen.

Det forekom at eldre hus ble revet og flyttet og satt opp igjen et annet sted. I moderne ordbruk ville vi snakke om gjenbruk. På den måten skaffet lagene seg billige materialer.

Lafteteknikken, som fortsatt var en ganske utbredt bygningsteknikk på landsbygda, gjorde at både riving og gjenoppføring kunne foretas uten at for mye materialer ble skadet.

Nedre Heidal ungdomslag hadde nok vore i drift frå lenge sida, ca. 1915. Det vart bygt nytt skulehus i krinsen omkring 1920, og ungdomslaget fekk kjøpt det gamle skulehuset. Det var flytta omkring 1930-35 og vart da nytta som forsamlingshus, og ein kjenner også til at det vart halde snekkerkurs og sykurs der. Huset hadde namnet Granheim og vart seinare flytta enda ein gong og heter nå Øytun. (NEG 29389 Nedre Heidal, Vågå)

Et gammelt hus ble revet og fraktet hit fra Velfjord. Det var medlemmer av Tjøtta ungdomslag som dro avsted med ei skøyte for å utføre jobben, både kvinner og menn var med. (NEG 29495 Alstahaug)

I noen tilfeller kjøpte lagene ei låve, brakke eller andre bygninger som sto til nedfalls. Den mest originale framgangsmåten må vel ha vært denne:

Eydehall ble reist 1936 av Gjerstad Ungdomslag som før hadde hatt sitt tilhold i Almistaua. Materialer fikk laget ved å rive stillaset til Gjerstad Bro, den høyeste på Sørlandsbanen. (NEG 29602 Gjerstad)

Det ser også ut til at foreningslokaler "har gått i arv" mellom ulike foreninger. Det forekom at arbeiderlokaler ble kjøpt av avholdslosjer og omgjort til avholdslokaler (Grimstad, Borgestad) og at bedehus ble gjort om til ungdomshus (Sogndal). Arbeiderlokalet i Grimstad ble f.eks. overtatt av en kristelig ungdomsforening:

Vi barn måtte på søndagsskole, vi gutter dessverre ofte med liten entusiasme. Det var mye annet som fristet i den alderen. Vi gikk først på Bedehuset, men havnet senere i KFUM som hadde sitt lokale på Lillerore med en praktfull utsikt over byen, havnen og langt tilhavs. Men der var værhardt. I høst- og vinterstormene merket vi ofte hvordan huset ristet og knaket i de verste kastene. Det var imidlertid et godt hus, bygget like før århundreskiftet da store skibsverft i Grimstad og på Fevig beskjeftiget mellom 300 og 500 arbeidere alene. Fevig fikk sitt eget Folkets Hus og i Grimstad reiste Arbeiderforeningen sitt store hus på Lillerore, dels ved dugnad. Da verftsindustrien stagnerte, gikk foreningen i oppløsning i Grimstad og KFUM kjøpte det for 7000 kr. Det var billig for et hus som passet utmerket da det jo var innredet med forsamlingslokale. (NEG 29366 Grimstad)

I enkelte bygdelag har det aldri funnes forsamlingshus. Da har ulik type møtevirksomhet gjerne foregått i skolebygningen. Slike bygdelag representerer likevel et lite fåtall. Regelen har snarere vært at bygda har hatt to eller flere forsamlingshus av ulik type.

Ideologisk klimaskifte

Forsamlingshusene har hatt en felles funksjon som ramme rundt ideologisk virksomhet. Innholdet i budskapet foreningene formidlet har imidlertid vært svært forskjellig. Avholdslokalet var et sted hvor man var samlet for å innlære moralsk og edruelig adferd. I ungdomshuset var man samlet for å bli kjent med og dyrke sin nasjonale arv, i bedehuset for å styrkes i sin tro og oppøves i nestekjærlighet, og i Folkets Hus for å fremme sin gruppetilhørighet og tro på egenverd og solidaritet. Den felles funksjonen som samlingssted, som et trygt forankringspunkt i en rask omskiftelig verden, kom klart til uttrykk gjennom navneskikken, for illustrerende nok er kombinasjoner av suffikset "heim" en av de vanligste kombinasjonene i husnavn.

De gamle ungdomslagene ble stiftet rundt århundreskiftet, og her på Engeløya var det i sin tid 4 slike ungdomslag, der alle hadde sitt forsamlingslokale. Disse lokalene var: "Nordheim", "Fjordheim", "Steigarheim" og "Fagerheim". I dagligtale ble de oftest omtalt som "ungdomshuset". (NEG 29488 Steigen)

Det fins en gruppe særegne husnavn som Betel, Arbeideren, Valhall, som tilkjennegrir ideologisk tilhørighet, men det forekommer også en gruppe felles navn: Fredheim, Solvang, Vonheim, som blir knyttet til både arbeiderlokaler, ungdomshus og losjelokaler, og som antyder at forsamlingshuset er et element i foreningsvirksomheten, som er likt uavhengig av ideologisk bakgrunn.

Den store byggeaktiviteten innenfor foreningslivet avtok etter andre verdenskrig. Gjenreisningsarbeidet krevde mye innsats, og landet var preget av stor varemangel som varte langt inn i 50-årene. Dessuten skjedde det et "ideologisk klimaskifte" i etterkrigens Norge. Klassemotsetninger og ideologisk uenighet ble nedtont, og det ble fokusert på å stå sammen skulder ved skulder for å bygge opp velferdsstaten. Det ble ikke lenger noe mål at hver forening skulle ha sitt eget hus. Ulike foreninger kunne gå sammen og derved få et tilsvarende bedre og større hus, og staten bidro med tilskudd. Svært mange forsamlingslokaler forsvant i denne perioden. Gamle Myrvang i Fåberg var ett av dem:

Etter krigen vart det sett større krav til forsamlingshus. Det offentlege kom inn med sine vilkår om scene med krav frå Riksteatret om garderobes og sanitæranlegg og ventilasjon. Myrvang vart for gammeldags. Laget såg seg ingen utveg til å gå i gang med eit slikt prosjekt aleine. I 1969 var planer om eit bygdahus for kretsen kome så langt at ungdomslaget måtte ta ei avgjerd om kva som skulle gjerast med Myrvang. To forsamlingshus i kretsen var det ikkje rom for. Men det var eit vondt vedtak å vera med på for dei eldre medlemane som nå ikkje hadde noe annan utveg enn å måtte kvitte seg med gamle Myrvang. Laget gjekk med i det nye andelslaget Østre Gausdal Bygdahus. Sit første møte hadde laget i det nye huset 21/1-1970. Gamle Myrvang hadde gjort si gjerning og hatt si tid. På den gamle tomte til Myrvang står i dag eit nytt bolighus med plen og hage. (NEG 29594 Fåberg)

Ungdomshus, arbeiderlokaler og bedehus var en helt selvfølgelig del av miljøet både på landsbygda og i byene før krigen. I dag er det først og fremst bedehusene som står, et ombygd ungdomshus her og der, mens de lokale Folkets Hus er blitt sentralisert bort og erstattet av færre, men mer monumentale bygg. Nye kulturbygg har overtatt: samfunns-hus, grendehus, kulturhus. I bilens og fjensynets tidsalder har slike bygninger både fått et annet innhold og en ny funksjon i forhold til den rollen som forsamlingshusene hadde tidligere.

Litteratur

Aagedal, Olaf : *Bedehuset : Rørsla, bygden og folket*. Oslo 1986.

Andresen, Kjell: Gamle ungdomshus i Hardanger. *Ungdomshuset – eit kultursenter i bygde-Noreg*. Utg. av Noregs Ungdomslag. Oslo 1986.

Berntsen, Harald: *Hundre år med Folkets Hus*. Oslo 1987.

Swensen, Grete: Med byggmester som arkitekt. Byggmester Axel Bjørnstads forsamlingshus i Akershus. *Fremtid for fortiden*. 1992:2.

— Folkets Hus framstår i funksis. *Årbok for fortidsminnesmerkeforeningen* 1992.

— Nøktternhet og måtehold som ideal. Foreningsbyggeri før 1940. *Fortidsvern* 1992:4.

Ropeid, Andreas: *Bedehuset og bygda. Syn og Segn* 1973.

Tidligere Julehilsener

- 1979 Anne Swang: Lucia-opptog. Utsolgt.
- 1983 Anne Swang: Potteplanter. Nesten utsolgt.
- 1985 Andreas Ropeid: Matklokka.
- 1986 Göran Rosander: Om sparkstøttinger. Utsolgt.
- 1987 Anne Moestue Swang: Gratulerer med dagen!
- 1988 Göran Rosander: Dette å feriere.
- 1989 Anne Moestue: Tradisjoner i juletid. Utsolgt.
- 1990 Marit Ekne Ruud: Hverdagsmat på landsbygda ved århundreskiftet.
- 1991 Sigrid Smith: Vardøger, tankeoverføring og synske folk. Om oversanselige opplevelser.

GOD JUL
OG
GODT NYTT ÅR!

Göran Rönander Anne Røstvig

Eli Irene Johnsen

Norsk etnologisk gransking
Oslo 1992

ISBN 82-91161-06-2